

POSTINDUSTRIAL JAMIYAT XUSUSIYATLARI

Aytmuratova Altinay Muftilla qizi

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti magistratura bo'limi,
Ijtimoiy fanlar kafedrası, Falsafa mutaxassisligi 2-kurs magistranti
<https://doi.org/10.5281/zenodo.18627374>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 08-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 10-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 13-fevral 2026 yil

KEYWORDS

postindustrial jamiyat, bilim iqtisodiyoti, axborot jamiyati, xizmatlar sektori, raqamlashtirish, inson kapitali, mehnat bozori, ijtimoiy transformatsiya, globallashuv, zamonaviy jamiyat.

ABSTRACT

Mazkur maqolada postindustrial jamiyat tushunchasi, uning shakllanish bosqichlari hamda asosiy ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy xususiyatlari chuqur tahlil qilinadi. Tadqiqotda industrial jamiyatdan postindustrial jamiyatga o'tish jarayoni fan-texnika taraqqiyoti, axborot texnologiyalarining rivojlanishi va globallashuv bilan bog'liq holda yoritiladi. Daniel Bell, Alvin Toffler, Piter Druker, Manuel Kastels, Ulrix Bek, Zigmunt Bauman kabi yetakchi olimlarning nazariy qarashlari asosida postindustrial jamiyatning iqtisodiy modeli, mehnat bozori, ta'lim tizimi, ijtimoiy tuzilma hamda madaniy-ma'naviy transformatsiyalari tahlil qilinadi. Maqolada bilim va axborotning strategik resursga aylanishi, xizmatlar sektorining ustuvorligi, raqamlashtirish jarayonlari hamda ularning ijtimoiy tengsizlik va yangi xavflarni keltirib chiqarishi ilmiy asosda ochib beriladi. Tadqiqot natijalari postindustrial jamiyatning barqaror rivoji inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim sifatini oshirish va ijtimoiy adolatni ta'minlash bilan chambarchas bog'liqligini ko'rsatadi.

Jamiyat taraqqiyoti uzluksiz va murakkab tarixiy jarayon bo'lib, u turli bosqichlarda ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. XX asrning ikkinchi yarmidan boshlab jahonda fan-texnika taraqqiyotining keskin jadallashuvi, axborot texnologiyalarining rivoji hamda globallashuv jarayonlari natijasida industrial jamiyatdan keyingi yangi bosqich — postindustrial jamiyat shakllandi. Mazkur jamiyat turi ishlab chiqarishning moddiy omillaridan ko'ra bilim, axborot va innovatsiyalarga tayanishi bilan ajralib turadi. Shu bilan birga, postindustrial jamiyat nafaqat iqtisodiy tizimdagi o'zgarishlarni, balki mehnat bozori, ijtimoiy tuzilma, ta'lim tizimi, madaniyat va inson tafakkuridagi chuqur transformatsiyalarni ham o'z ichiga oladi. Aynan shu sababli postindustrial jamiyat muammosi zamonaviy sotsiologiya, iqtisodiyot, falsafa va madaniyatshunoslik fanlarida muhim tadqiqot obyekti sifatida qaralmoqda.

Postindustrial jamiyat tushunchasi ilmiy muomalaga amerikalik sotsiolog Daniel Bell tomonidan kiritilgan. Uning fikricha, jamiyat taraqqiyoti uch asosiy bosqichdan iborat: agrar,

industrial va postindustrial. Bell ta'kidlaganidek, postindustrial jamiyatning markazida nazariy bilim turadi, chunki aynan bilim ijtimoiy va iqtisodiy qarorlarni belgilovchi asosiy kuchga aylanadi.

Bundan tashqari, Bell postindustrial jamiyatda texnologiya bilan bir qatorda ilmiy prognozlash, rejalashtirish va axborotni qayta ishlash jarayonlari muhim ahamiyat kasb etishini ta'kidlaydi. Demak, jamiyat taraqqiyoti endilikda moddiy ishlab chiqarish hajmi bilan emas, balki bilim ishlab chiqarish salohiyati bilan belgilanadi [4, 86-102].

Fransuz sotsiologi Alen Turen esa postindustrial jamiyatni "dasturlashtirilgan jamiyat" sifatida tavsiflaydi. Unga ko'ra, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy jarayonlar ilmiy bilimlar va texnologiyalar orqali boshqariladi. Shu nuqtayi nazardan, jamiyatda inson tafakkuri va ijodiy salohiyat asosiy resursga aylanadi [9].

Postindustrial jamiyat iqtisodiyotining asosiy xususiyati — xizmatlar sektorining ustunligidir. Agar industrial jamiyatda sanoat ishlab chiqarishi yetakchi bo'lgan bo'lsa, postindustrial jamiyatda ta'lim, sog'liqni saqlash, moliya, axborot texnologiyalari, konsalting va marketing kabi sohalar asosiy iqtisodiy kuchga aylanadi.

Bu borada iqtisodchi va menejment nazariyotchisi Piter Druker "bilim iqtisodiyoti" tushunchasini ilgari suradi. Uning fikricha, bilim ishlab chiqarishning asosiy omiliga aylanib, moddiy resurslardan ham ustun ahamiyat kasb etadi. Shunday ekan, iqtisodiy o'sish endilikda kapital va mehnat bilan emas, balki bilim va innovatsiyalar bilan belgilanadi [7].

Shuningdek, Manuel Kastels postindustrial jamiyat iqtisodiyotini axborot tarmoqlari bilan bog'laydi. Unga ko'ra, global iqtisodiy tizim tarmoqlashgan axborot oqimlari asosida faoliyat yuritadi. Natijada iqtisodiy munosabatlar makon va vaqt chegaralaridan chiqib, global tus oladi [5].

Postindustrial jamiyatda mehnat faoliyatining mazmuni tubdan o'zgaradi. Jismoniy mehnat ulushi kamayib, intellektual va kreativ mehnat yetakchi o'rinni egallaydi. Dasturchilar, muhandislar, tahlilchilar, ilmiy xodimlar va dizaynerlarga bo'lgan talab keskin ortadi.

Nemis sotsiologi Ralf Dahrendorf ta'kidlaganidek, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy tabaqalanish mulkka egalik asosida emas, balki bilim va vakolatlar asosida shakllanadi. Bu esa jamiyatda yangi ijtimoiy ziddiyatlarni yuzaga keltiradi [6, 105-111].

Bundan tashqari, masofaviy mehnat, frilanserlik va moslashuvchan ish shakllari keng tarqalib, an'anaviy mehnat munosabatlari o'zgaradi. Shu bilan birga, texnologik ishsizlik va kasbiy moslashuv muammolari ham dolzarb bo'lib qolmoqda.

Postindustrial jamiyatda ta'lim tizimi jamiyat taraqqiyotining asosiy tayanchiga aylanadi. Alvin Toffler o'zining "Uchinchi to'lqin" asarida ta'lim jamiyatdagi eng muhim institutlardan biri ekanini ta'kidlaydi. Uning fikricha, inson doimiy ravishda yangi bilimlarni egallamasa, jamiyatdan ortda qolib ketadi [8].

Shu bois uzluksiz ta'lim, qayta tayyorlash va malaka oshirish postindustrial jamiyatning muhim belgilaridan biri hisoblanadi. Raqamli texnologiyalar asosida masofaviy va onlayn ta'lim shakllari keng tarqalib, bilim olish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Postindustrial jamiyatning ajralmas qismi — raqamli transformatsiyadir. Internet, sun'iy intellekt, katta ma'lumotlar va avtomatlashtirish jamiyat hayotining barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Natijada axborot almashinuvi tezlashib, ijtimoiy jarayonlar samaradorligi oshadi.

Biroq bu jarayon bilan birga axborot xavfsizligi, shaxsiy ma'lumotlarni himoyalash va raqamli nazorat muammolari ham yuzaga keladi. Shu sababli raqamlashtirish jarayoni ijtimoiy mas'uliyat bilan uyg'unlashishi lozim.

Nemis sotsiologi Ulrich Bek postindustrial jamiyatni "xavf jamiyati" sifatida talqin qiladi. Uning fikricha, texnologik taraqqiyot bilan bir qatorda ekologik muammolar, texnologik ishsizlik va global xavflar kuchayadi [3, 53-74].

Bundan tashqari, bilim va axborotga kirishdagi tengsizlik ijtimoiy tafovutlarni chuqurlashtiradi. Natijada jamiyatda yangi ijtimoiy qatlamlar va ziddiyatlar shakllanadi.

Postindustrial jamiyat madaniyatiga oid tadqiqotlarda Zigmunt Bauman va Baudrillard qarashlari muhim o'rin tutadi. Bauman zamonaviy jamiyatni "suyuq jamiyat" deb atab, unda barqaror qadriyatlar va ijtimoiy rollar yo'qolib borayotganini ta'kidlaydi [1;2].

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, postindustrial jamiyat industrial davrga xos moddiy ishlab chiqarish ustuvorligidan bilim, axborot va innovatsiyalarga asoslangan rivojlanish modeliga o'tish bilan tavsiflanadi. Natijada iqtisodiy tizim, mehnat munosabatlari va ijtimoiy tuzilma tubdan o'zgaradi. Postindustrial jamiyatda xizmatlar sektori va intellektual mehnat yetakchi ahamiyat kasb etib, bilim iqtisodiy o'sishning asosiy manbaiga aylanadi. Bu holat Daniel Bell va Piter Druker tomonidan ilgari surilgan bilim iqtisodiyoti konsepsiyasi hamda Manuel Kastelsning tarmoqlashgan jamiyat haqidagi qarashlari bilan uyg'unlashadi. Shu bilan birga, mehnat bozoridagi o'zgarishlar ijtimoiy tengsizlik va yangi xavflarni yuzaga keltirib, past malakali qatlamlar ijtimoiy moslashuvda qiyinchiliklarga duch kelmoqda. Bundan tashqari, ta'lim tizimining strategik roli ortib, uzluksiz ta'lim va raqamli kompetensiyalar zamonaviy jamiyatning muhim talabiga aylanmoqda. Umuman olganda, postindustrial jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy transformatsiyalar majmui sifatida namoyon bo'lib, keyingi xulosalar uchun nazariy asos yaratadi.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, postindustrial jamiyat bilim, axborot va innovatsiyalarga asoslangan murakkab ijtimoiy tizimdir. U iqtisodiy samaradorlik va texnologik taraqqiyotni ta'minlagan holda, ijtimoiy tengsizlik va ma'naviy muammolarni ham keltirib chiqaradi. Shu sababli postindustrial jamiyatning barqaror rivoji inson kapitalini rivojlantirish, ta'lim sifati va ijtimoiy adolatni ta'minlash bilan chambarchas bog'liqdir

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baudrillard, J. (1994). Simulacra and simulation. University of Michigan press.
2. Bauman, Z. (2000). Living in the era of liquid modernity. Cambridge Anthropology, 1-19.
3. Beck, U. (1992). Risk society: Towards a new modernity. Sage google schola, 2, 53-74.
4. Bell, D. (2020). Post-industrial society. In The information society reader (pp. 86-102). Routledge.
5. Castells, M. (2011). The rise of the network society. John wiley & sons.
6. Dahrendorf, R. (2019). Class and class conflict in industrial society. In Social Stratification, Class, Race, and Gender in Sociological Perspective, Second Edition (pp. 105-111). Routledge.
7. Drucker, P. (2012). Post-capitalist society. Routledge.
8. Toffler, A. (2022). The third wave: The classic study of tomorrow. Bantam.
9. Touraine, A. (1996). Alain Touraine. Fifty Key Sociologists: The Contemporary Theorists, 213.